

Jordemødre i Thy

Jordemødrenes historie handler om livskald, samvittighedsfuldhed og pligttroskab – men også om at føle sig som samfundets stedbørn.

Man kan drive det vidt her i verden. Man kan vinde hæder og medaljer, store stillinger og lange titler. Men det begynder alt sammen i hænderne på jordemoderen, der tager imod barnet, når det ser dagens lys for allerførste gang. Når man – som i denne udgave af Historisk Årbog – løfter en flig af kvindernes historie i Thy, kommer man ikke uden om jordemødrene i rækken af de kvinder, der betyder en forskel.

Lad os begynde med Mette Kirk i Thisted.

1. januar 1904 kunne hun fejre 40 års jubilæum som distriktsjordemoder. Dagen efter skrev Thisted Amts Tidende følgende:

»Madam Kirk hører jo snart til de gamle, men få er så velkendte som hun. Gennem den lange tid af 40 år, i hvilken hun har virket her i Thisted, har hun vundet almindelig anerkendelse, ikke alene for sjælden dygtighed, men hun har tillige fra alle sider fået det vidnesbyrd, at hun er samvittighedsfuld og pligtro i sin gerning som få.«

Mette Kathrine Kirk blev født i Vestervig i 1835. Hun blev gift med husmand, senere entreprenør i Thisted, Niels Chr. Kirk, Skjoldborg.

I 1861 søgte hun optagelse på Fødselsstiftelsens jordemoderskole i København. I september samme år meddelte stiftelsen, at hun kunne *»erholde en plads for oplærende jordemødre«*, hvis hun selv kunne betale for uddannelsen, mødte op inden 1. november og ikke var gravid.

Mette Kirk kunne godt betale, hun mødte til tiden, og gravid var hun ikke, så efter et halvt år på skolen gik hun i maj 1862 til eksamen – og bestod med Første Karakter.

Med sit lærebrev i jordemodertasken kunne hun rejse til Thisted og begynde sin

Mette Kirks bolig i Skovgade. Ejendommen eksisterer endnu på adressen 12a. Billedet er fra før 1906. Her til huset strømmede sympati nytårsdag 1904, da Mette Kirk kunne fejre 40 års jubilæum som jordemoder. Avisen skrev:

»Den anerkendelse, hun således har vundet, fandt på jubilæumsdagen sit udtryk ved, at der af venner overrakte hende et smukt dagligstuemøblement. Tillige var der bragt omsorg for, at hun og hendes familie vækkedes med musik fra morgenstunden. Desuden modtog hun i dagens løb talrige blomster, kort og telegrammer. Vi føjer vor lykønskning til de mange, der er sendt den populære jubilær.«

Foto: Aage Pedersen. Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

lange livsgerning som hustru, moder og jordemoder.

Mette Kirk var i en menneskealder jordemoder med alt, hvad det indebar af hårdt slid på godt og ondt. Alligevel kunne hun på sine gamle dage få tid til fagligt arbejde. I 1902 viste hendes kollegaer den tillid at vælge hende som næstformand i den nystiftede Thisted Amts Jordemoderforening med læge Poul Nordentoft som formand. En post hun bestred i tre år.

I 1906 imødekom byrådet og amtet hendes ansøgning om afsked, hvor man takkede for lang og tro tjeneste. Hun døde i 1911 i Tjæreborg hos en svigersøn, stationsforstander Jalk.

Mette Kirk var en af tidens mange jordemødre. Og en af hendes forgængere i embedet fik mildest talt en uheldig start.

Ville have egen jordemoder

I 1798 blev over 30 sognemænd fra Sennels og Hillerslev ved retten i Thisted idømt bøder for ikke at ville benytte byens nye jordemoder. De ville i stedet have deres egen. Sagen endte for Viborg Lands ting i 1799, hvor dommen fra Thisted blev stadfæstet. Hvorfor sognemændene ikke ville betale, fremgår af deres forsvarer, prokurator Buxlunds procedure i landstinget:

»Thi ej så snart havde Mette Cathrine Smith, snedker Mads Smiths kone i Thisted, fået attest den 29. april 1796 fra Jordemoderkommissionen, og derefter af amtmand Ferslev beskikket til jordemoder i købstaden Thisted, hvor hun kunne have nok at forrette, før hun også beskikkes til jordemoder i et sært vidtløftigt distrikt, nemlig Fårtoft, Tingstrup og Torp byer, samt i Til-

sted, Sjørring, Thorsted, Skinnerup, Hillerslev og Sennels sogne.

Jeg siger, uden engang at nævne købstaden Thisted, et for hende uoverkommeligt distrikt. Og præsteattesterne bekræfter mit sagn, da der fra 1. november 1796 til 1. november 1797 er født 65 børn, men vil man ligge Thisted Købstad til, hvor udi er født 37 børn, bliver det et antal af 102, og endda er ikke hele distriktet beregnet. Doktor Kolsen mener, hun muligt kunne bestride 48 fødsler, om end med besvær, men der fødtes jo dobbelt så mange. Ja, så synes appellanternes begæring om at få en anden jordemoder ene beskikket for de vidtløftige sogne, i hvilke de bor, at være meget beføjet.«

Ikke blot Mette Smith og de fødende, men hele jordemodervæsenet stod i en uholdbar situation med så store og uoverkommelige distrikter. I 1810 blev hele landet (København undtaget) da også inddelt i distrikter, som én jordemoder kunne betjene. For Thistedes vedkommende kom distriktet til at bestå af Thisted Købstad med landsognene Torp og Tingstrup-Fårtoft undtaget.

»Madammen« og mændene

Thisted Amts Tidende omtalte i 1904 jordemoder Mette Kirk som »Madam Kirk«, og sikkert ikke nedsættende ment. Men ellers var selve ordet »jordemoder« mand og mand imellem nødigt noget, man tog i sin mund. »Jordemoder« og »jordemodermand« – det blev gerne udtalt med en særlig betoning, kan man forstå ud fra samtidige kilder.

Til Mette Kirks pligter hørte – efter lægens henvisning – at »betjene såvel mand-

folk som fruentimmere« med lavement og åreladning. Det har jo ikke været særligt befordrende for mændenes syn på »Madammen« ved en behandling med lavement sådan at skulle vise hende »sin bare« – selv om det måske hjalp?

Biskop over Aalborg Stift Jens Bircherod skrev således i sin dagbog i 1600-tallet, at når jordemoderen (Maren Fostermoder) kom på besøg på Fyn, hvor han var født, så havde hun og den gravide ting, de skulle tale om, som ikke »anstod voksne mænd og endnu mindre småbørn at påhøre«. Som følge af hendes flittige gang i huset fik børnene hurtigt lært, hvad hun hed – og hvorfor hun kom.

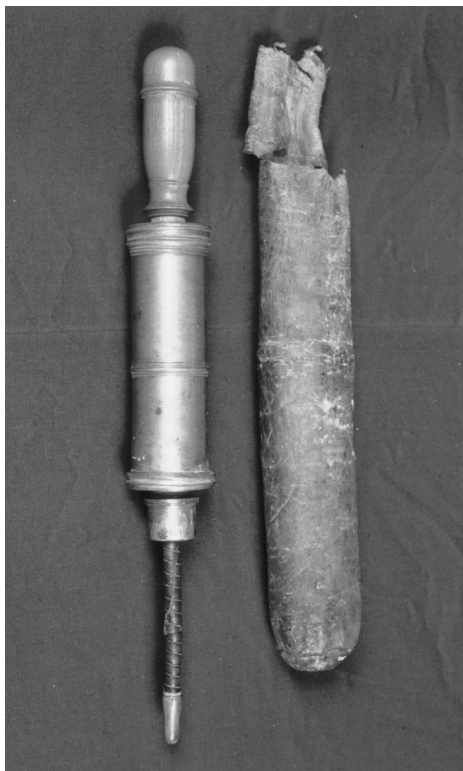
Jordemødrenes besøg i hjemmene havde altid været præget af en naturlig autoritet. Ved en fødsel var det nemlig dem, der bestemte.

I 1955 fortalte 85-årige Petrine Kappel, Febbersted, om barsel i gamle dage:

»Og så var der et sted i nærheden af Holmen (Hanstholm), der sagde jordemoderen til manden, »ja, nu er pigen kommen«, så sagde han »det skulle være en dreng«, »jeg siger det er en pige«, sagde jordemoderen, »jamen jeg siger det skulle være en dreng« – og så besvimelede han. Det var ikke alle steder, det gik så hårdt til, men der var alligevel steder, at de gav min mor, der var jordemoder, et par kroner eller tre, ja, der var så galt en mand, der gav fem kroner, for det blev en dreng. Men kom der ikke andet end et ralt pigebarn, så var to kroner nok.«

Petrine Kappel fortæller videre om skik og brug ved fødsler, hvor mændene ikke havde noget at gøre:

»I ville gerne vide, hvordan det foregik, når der ventedes små til huse. Så skulle der jo sendes bud efter en kone om at være til stede, ja, helst to, når jordemoderen kom.

Mette Kirks klystersprøjte er nu på Thisted Museum. En klystersprøjte blev brugt til at indføre væske i endetarmen for at fremme udtømmningen af tarmindholdet; jfr. lavement. Foto: Thisted Museum.

Det var jo en streng tid, når det foregik. Men når så det kunne høres, den bette vræler, så var det godt alt sammen. Så skulle der kaldes på manden, så han kunne beundre barnet, og det skulle andre koner også.

Derefter skulle de alle sammen hen og se til konen. Jordemoderen skulle jo derhen på andendagen for at rede hendes seng, og få hende sanst (soigneret) og poselt (plejet). Og så tredje dag, det var nu en grimme dag at gå hen til en barselskone, da tåler de så lidt (mad), og det var jo nu de vovede igen, men hun fik jo gerne en

Dette åreladningsudstyr på Thisted Museum har tilhørt Mette Kirk. De små metalkopper (kendes også i glas) opvarmes med den lille spritlampe. De anbringes herefter på huden (kopsætning), og når de afkøles, suges der blod til området p.g.a. undertryk i koppen. Derefter kunne huden perforeres med et apparat (sneppert), hvis kniv eller knive kunne udløses med en fjeder. Foto: Thisted Museum.

skiden ende, og syg blev hun også. Men til de fleste tider kom konerne ikke før på fjerde dag, og så kom de jo slæbende med en hel grydefuld sødsuppe. En kom med en grydefuld flæsk, nogle med suppe på en høne, andre med hvedebrød og nogle kom med vin. Så blev barselskonen noget sløj, men så havde de et godt råd at bruge, hun skulle have en god dram, eller to, og da var det sommetider hun kunne falde til ro.

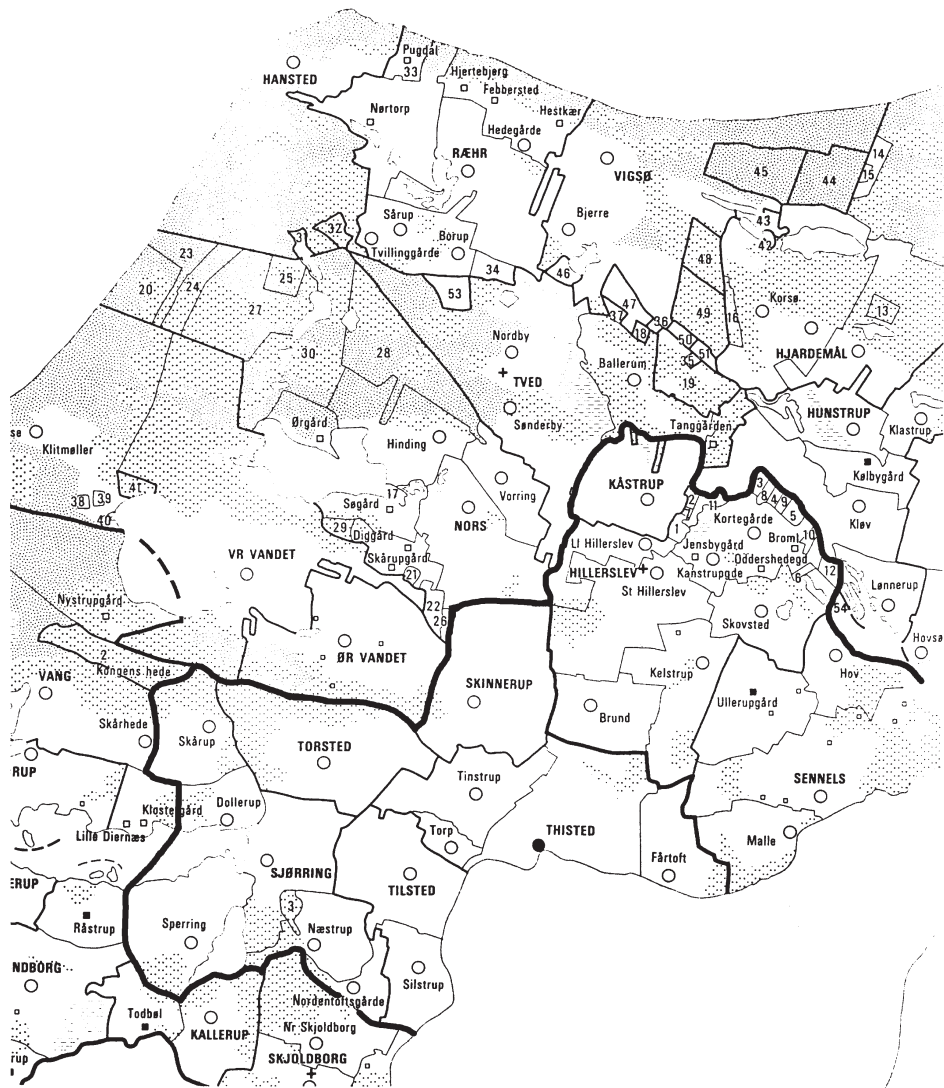
Der var et sted i Hundborg, da min moder var jordemoder der, da skete det engang, at da hun kom ind ad døren, så siger barselskonen: »Å, jordemoder, ja, jeg har det så skønt, Å, så godt, for jeg har al himlens fugle nede i mit hoved«, så meget havde hun drukket. Og sådan var der kanske flere ting der kunne siges,« sluttede Petrine Kappel.

En jordemoder gav i 1930'erne denne karakteristik af arbejdet:

»Vor gerning fører simpelthen med sig, at vi måske bliver lidt mere hårdføre end kvinder er flest; vi må i så mangel situation tage en hurtig beslutning og bringe den til udførelse. Når vi kommer til en fødsel, er hjemmet som regel i fuld opløsning. Konen, der ellers er den styrende, har tabt al interesse for omgivelserne. Manden er ikke mindre rådvild, hvad skal han foretage sig? Det er da den første opgave at få alt bragt ind i rolige forhold, det virker beroligende på patienten og hendes omgivelser, når alt falder i lave igen. Hele huset lystrer jordemoderens mindste vink.«

300 jordemødre til møde i København

I 1895 samledes ca. 300 jordemødre fra hele landet til et tre dage langt møde i

Kortet er fra omkring 1820 og viser det store geografiske område, Mette Smith blev pålagt at betjene. Til det bemærkede Buxlund da også: »Når man tænker sig sådanne omstændigheder ved en barselkone kan inddræffe, at jordmoderen både før og efter en fødsel ikke kan forlade konen, i måske hele otte dage og derover. Og, det kunne vel tænkes, at på to til tre forskellige og langt fra hinanden liggende steder, kunne der på én og samme tid være behov for hendes hjælp«. Derfor var sognemændenes krav om egen jordmoder også berettiget, mente Buxlund.

Efter 1810 blev det en tommelfingerregel, at jordmoderdistrikterne ideelt set skulle være på størrelse af, hvad der lå inden for en radius af 10 km. Dvs., at uden for Thisted Købstad havde sognene Sjørring, Sennels og Hillerslev med omliggende opland reelt geografiske størrelser til at udgøre selvstændige jordmoderdistrikter – hvilket også blev tilfældet.

København. Det fandt sted på »Kvindernes Udstilling«, som havde til formål at fremme og støtte alt kvindearbejde. Idéen til mødet fik jordemoder frk. Høgsbro og hensigten var at danne en landsdækkende jordemoderforening. Frk. Høgsbro indledte mødet med en tale, hvor hun opfordrede til fælles samling til gavn for standen:

»Thi er der nogen man tør kalde samfundets stedbørn, så tror jeg, det er jordemødrene; men er der nogen, der mangler en velorganiseret og samarbejdet stand, er det også jordemødrene. Der har bestået og består fremdeles et skrigende misforhold imellem, hvad der kræves af os, og hvad der bydes os igen. De, der i de største og alvorligste øjeblikke i deres liv kan betro liv og død i vore hænder, og kan klynge sig til vor forstand og omtanke som deres eneste redningsplanke i øjeblikket, kan så såre nemt i det næste tale både uforstående og ringeagtende om jordemødrenes gerning. Og mens kravene er mange, er kårene som oftest trange.

»Jordemødrene er et sejt og udholdende folkefærd«, skrev en kollega til mig forleden. Lad os vise det ved ikke at tabe modet. Folk bliver nok klogere engang. Indtil da vil vi trøste os med, at så længe vi selv i netop i følelsen af alvoren og ansvaret, der påhviler os, kan se så meget stort og rigt i vor gerning, er den ofrene og pinen værd. Og så længe det ingen skam er for en gift kvinde at føde sine børn, så længe burde det vel ingen skam kunne blive at være den, der med alle ens særlige kvindelige evner står hende bi.«

På programmet var der afsat besøg på jordemoderskolen, hvor professor Stadfeldt holdt foredrag om faren for barselsfeber:

»Professoren forklarede nærmere, hvorledes der med lethed lod sig indføre bakterier i blodet, og for at give et begreb om

disse for det blotte øje usynlige små væsner, var der opstillet mikroskoper, hvori man så bakterierne, hver så stor som et punktum og dog forstørret 700 gange. Derefter foreviste professoren de nyeste forholdsregler på antiseptikkens område, idet han særlig dvælede ved udstopning af moderskeden med tamponer. Ved den lejlighed var den fødende udsat for stor smittefare. Ville jordemoderen være sikker på at undgå dette, måtte hun forsyne sig med steril bomuld, vel vasket og desinficeret, og deraf lave tamponerne ved en nyvasket dug, ombinde dem med kogt bomuldstråd og gemme dem i pergamentposer, 10 til 12 stykker i hver. Disse måtte hun helst have i sit eget hjem, så hun altid havde nogle klar til brug.«

Først i 1902 – syv år efter det store møde i København – dannedes Den Almindelige Danske Jordemoderforening.

Større indsigt og viden

I 1994 interviewede Svend Sørensen i Radio Thy pensioneret jordemoder Katrine Christiansen om hendes arbejde. Hun havde fra 1946 været distriktsjordemoder i Hundborg. Hun fortæller bl.a.:

»Inden fødslen havde jeg som regel en samtale med den kommende mor for at forklare lidt om, hvad en fødsel var, og hvad der skulle foregå. Det var især vigtigt ved førstegangsfødende. Det må siges, at kvindernes indstilling til fødsler er den samme, som den altid har været, men i dag har de større indsigt og viden omkring deres egen situation.

Når jeg blev kaldt ud til en fødsel, var det første, jeg gjorde, at lytte til barnets hjertelyd, tage moderens blodtryk og en urinprøve. Når de forberedende undersø-

Katrine Christiansen sammen med en nybagt mor, Ruth Jensen, febr. 1979.

gelseser var overstået, blev der stillet et bord frem til mine instrumenter, som herefter blev kogt for at gøre dem sterile. Og så blev der stillet en kande med koldt vand frem, så jeg kunne afkøle instrumenterne, det havde vi aftalt i forvejen. Om vinteren foregik fødsel ofte på en divan i stuen, hvor der var varme, det var sjældent tilfældet i soveværelset. Mens fødslen stod på, kunne jeg godt være hård, når det var påkrævet, men fik altid tilgivelse for det bagefter.

Efter fødslen var der kaffe. Under og efter Krigen gemte folk den gode kaffe, så de havde noget godt at byde på ved særlige lejligheder, og en sådan var en fødsel. Jeg husker engang, hvor doktor Brandt fra

lægehuset i Hundborg assisterede mig, at der var én, som mente, at kaffen var noget stærk; så sagde Brandt »det er den bedste kaffe jeg har fået i lang tid«. Efter fødslen blev kvinderne gerne i sengen de første ni dage, det var en gammel skik. Og du kan tro, de blev i sengen, og de nød det.

Det er smertefuldt at føde børn, men det er en stor ting at få et barn – det største i livet. Jeg har i min tid taget imod 4.664 børn, men det bliver aldrig en rutine at hjælpe et barn til verden, det er ansvarsfuldt, og der ligger et stort pres på os. Når først fødslen er vel overstået, og alt er i orden – ja, først da har vi lov til at sige tak.«

Centerordningen 1974

En epoke for jordemødrene sluttede i 1974, da jordemoderdistrikterne blev nedlagt. Den frie næringsvej, hvor jordemødrene var »herre« i eget distrikt blev med ét fortid. Stillingerne som distrikts-, reserve- og privatpraktiserende jordemødre blev nedlagt, og hjemmefødsler blev stort set en saga blot.

Ved centerordningen i 1974 i Viborg Amtskommune blev alle jordemødre offentligt ansatte. Der blev oprettet fire jordemodercentre i amtet, hvoraf ét blev placeret i Thisted med otte heltidsansatte jordemødre. Foruden Thisted Sygehus kunne fødende benytte sygehusene i Koldby og Vestervig. Hjemmefødsler var dog stadig en ret, kvinderne havde, hvis de ønskede

det. I hver af amtets 17 kommuner blev der oprettet jordemoderkonsultationer med faste åbningstider. Her blev de gravide undersøgt, fik råd og vejledning om den kommende fødsel. Hvor graviditet, fødsel og pleje før var en sag mellem den fødende og jordemoderen, blev flere faggrupper nu involveret – læger, sygeplejersker, fysioterapeuter og sundhedsplejersker.

Der er ingen tvivl om, at nutidens jordemødre er bedre uddannet end nogensinde før – og at de er ligeså samvittighedsfulde og pligtro, som jordemødre altid har været. En ting har dog ikke ændret sig fra tidernes morgen. Jordemoderen er fortsat dét menneske, der i sine hænder tager imod barnet, som for første gang ser dagens lys. Hver gang skabes verden på ny...